VERBONDENHEID EN DE SAMENLEVING IN DESINTEGRATIE, EEN ACHTERGRONDKADER VOOR EEN CRIMINOLOGISCH PREVENTIEPROJECT

Johan Deklerck & Anouk Depuydt*

Sinds begin 1994 loopt aan de K.U.Leuven, faculteit Rechtsgeleerdheid, afdeling Criminologie, Onderzoeksgroep 'Penologie en Victimologie', in samenwerking met het H.I.W. en de faculteit Pedagogische Wetenschappen van de K.U.Leuven een interdisciplinair onderzoeksproject met als titel 'Fundamentele preventie van criminaliteit. Onderzoek naar de mogelijkheden tot fundamentele preventie van criminaliteit door de ontwikkeling van een model van integrale benadering. Praktijktoetsing in het onderwijs', onder begeleiding van Prof. T. PETERS.[1] Dit onderzoeksproject bouwt verder op de ervaringen van een navormingsproject bij veertien basisscholen, waarbij door het ontwikkelen van de basisattitude 'verbondenheid' gewerkt werd aan de preventie van kleine criminaliteit en respectloos gedrag. In dit artikel willen we de filosofische uitgangspunten en voorlopige vaststellingen hieromtrent uiteenzetten.

De criminologie is in haar onderzoeksthema's, (vaak onuitgesproken) werkelijkheidsbeeld en hieraan verbonden methodologie nauw verweven met de evoluerende *maatschappelijke context*. Daarnaast heeft de criminologie omwille van haar wetenschapsinhoud zelf ook een *ethische dimensie*, waarrond vandaag echter weinig expliciet nagedacht wordt terwijl de impliciete zingevingssystemen meer en meer hun betekenis verliezen.

Deze twee elementen beschouwen we als basisuitgangspunten voor het project. Welke zijn de belangrijke evoluties van deze samenlevingscontext, en wat is de relevantie, de betekenis hiervan voor de criminologie? Welk mogelijk ethisch referentiekader of concept heeft de criminologie ter beschikking, dat steeds verder divergerende evoluties op ethisch vlak in onze samenleving kan overstijgen?

Voor een analyse van de maatschappelijke context hanteren we de begrippen 'integratie – desintegratie'. Als concept voor de ethische vraagstelling werken we rond het begrip 'verbondenheid'.

---

* Beide auteurs zijn verbonden aan de K.U.Leuven, afdeling Strafrecht, Strafvordering en Criminologie.

1. Dit onderzoek loopt onder promotorschap van Prof. T. PETERS i.s.m. H. VAN DE VOORDE (faculteit geneeskunde), Prof. U. MELLE (Hoger Instituut voor Wijsbegeerte) en Prof. F. LAEVERS (Faculteit Pedagogische Wetenschappen) van de K.U.Leuven.

1. De samenlevingscontext: recente ontwikkelingen

Criminaliteit wordt heel dikwijls in verband gebracht met de micro-, meso- of macrosociale omgeving waarin ze gepleegd wordt. Diverse stromingen binnen de criminologische theorievorming (denk b.v. aan de ecologische, de labeling- of de marxistische theorievorming) hebben hier heel wat aandacht aan besteed, samenhangend met wisselende maatschappelijke constellaties. Tegenwoordig is de samenhang tussen de criminaliteit en de samenleving algemeen erkend. 'De veel voorkomende criminaliteit is een epifenomeen van de fundamentele structurele problemen in onze samenleving'.[2] Het is een basisgedachte voor de criminologische theorievorming in de voorbije decennia. Veel van de actuele criminologische theorieën zoeken hun uitgangspunten in de theorieën van maatschappelijke analyse en sociale vernieuwing van de jaren zestig. Nochtans zijn er recentelijk diepgaande wijzigingen vast te stellen in het maatschappijbeeld, waarbij deze ondertussen traditioneel geworden maatschappijanalyses gebaseerd op economische tegenstellingen meer naar de achtergrond verdrongen worden.

De discussie lijkt zich steeds meer te verleggen naar andere terreinen. We denken hierbij o.a. aan de verhouding van de mens met de natuur en het probleem van de milieuvervuiling, problemen van ontwaarding en waardenvernieuwing, de kloof tussen de burger en de instituties. In deze waaier aan maatschappelijke discussiepunten menen we *vier thema's* te kunnen onderscheiden, die we hier kort bespreken, met name *de fragmentering en individualisering van het sociale leven, het verdwijnen van de zingevingssystemen, de vervreemding van mens t.a.v. de natuur, en de teloorgang van de vernaculaire levenssfeer als gevolg van overinstitutionalisering.*

1.1. FRAGMENTERING EN INDIVIDUALISERING

'De wereld waarin we leven is gefragmenteerd. Zo wordt alles wat we zien en meemaken alsmaar complexer. (...) Er is niet langer sprake van een cultuur maar wel van subculturen, van cultuurfragmenten, van een ongeremde pluralisering van de cultuur en een individualisering van het menselijke handelen'.[3] De plaats en de taak van het individu binnen de samenleving is niet langer duidelijk. We kunnen vaststellen dat 'het individu (wordt) vrijgemaakt uit traditionele klasse- en familiebindingen en uit traditionele geslachts- en leeftijdsspecifieke rollen'.[4] Op de meest uiteenlopende levensterreinen vallen op deze manier voor het individu de meest ruime keuzemogelijkheden open. Zo bestaat er niet langer een houvast om te voor-

---

2. HEBBERECHT, P., 'Kritische kanttekeningen bij het Belgisch beleid ter preventie van criminaliteit', *Panopticon*, 1988, p. 450.
3. DE MOOR, B., 'Wereldbeelden: naar een atlas van modellen', in WEILER R. en HOLEMANS D., 'Bevrijding of bedreiging door wetenschap en techniek', Pelckmans, Kapellen, 1993, p. 125.
4. WILDEMEERSCH, D., 'Een verantwoorde uitweg leren. Over sociaal agogisch handelen in de risicomaatschappij', uitgebreide tekst van de oratie uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de sociale pedagogiek en andragogiek aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Nijmegen op vrijdag 22 september 1995, p. 6.

spellen waar een kind zal leven, welk beroep het zal uitoefenen, of het een ge zal uitbouwen en hoe dit er dan wel zal uitzien, welk geloof of welke filosofis opvattingen het zal delen, welke rituelen het zullen begeleiden bij de scharnier menten in zijn leven, waar het zijn partner zal vinden en voor hoe lang het bij c partner zal blijven, welke zijn eet- en leeftradities zullen zijn, hoe het zijn kind zal opvoeden, welke taal deze zullen spreken, welke technologische middelen ter beschikking zullen staan. De antwoorden op deze vragen waren enkele decei geleden nog vanzelfsprekend voor een grote meerderheid van de bevolking. N dit eerder omgekeerd. Zo schrijft Luc HUYSE in 'de politiek voorbij': 'Vertrou standaardscenario's voor het gedrag nemen af in kracht. Parallel daaraan groeie mogelijkheden voor het individu om een levensloop te ontwikkelen die nau aansluit bij particuliere visies, wensen en verlangens'.[5] Zo wordt het leven st meer een opeenstapeling van strict individuele keuzes, die steeds verder openge ken worden in tijd en ruimte. Een school- of beroepsloopbaan bijvoorbeeld v dt een steeds snellere opeenvolging van een toenemend aantal keuzemomenten. de keuzemogelijkheden breiden zich enorm uit en zijn niet langer beperkt tot d of streek waar men woont. Zeker bij hogere studies worden steeds vaker de grenzen overschreden. Ook een beroepscarrière is niet langer voorspelbaa bepaalde capaciteiten of diploma's kan men terecht in zeer uiteenlopende se en steeds vaker treden er wijzigingen op in de beroepsloopbaan. Nog weinig r zijn heel hun leven verbonden aan eenzelfde bedrijf. 'Op het domein van beidsmarkt wordt de verantwoordelijkheid om zichzelf te handhaven en v ontwikkelen steeds meer een individuele opdracht, in veel gevallen in concurrentie met andere individuen'.[6]

Daarnaast vallen de belangrijke levensdomeinen zoals wonen, arbeid, fa vrienden, vrije tijd steeds minder vaak samen. Ze deinen uit elkaar, waarbi individuen steeds moeilijker wordt compromissen te zoeken. Men woon niet meer waar men werkt, de personen waarmee men samenwerkt zi vrienden, en men woont soms ver verwijderd van zijn familie. Vrije tijd ties neemt men niet langer thuis. Deze uitdeinende afstanden worden opgevangen door allerlei communicatiesystemen en transportmiddele steeds grotere milieubelasting en een sneller levensritme als gevolg.

Verder zien we hoe het klassieke kerngezin en voorheen de grootfa verder afbrokkelt. We hebben steeds meer te maken met eenoudergezir aantal volwassen alleenstaanden neemt zeker in de grote steden ga Daarnaast ontwikkelen zich steeds meer vormen van samenwonen die ren in de tijd, zoals combinaties van gebroken gezinnen, samenwonen

5. HUYSE, L., 'De politiek voorbij', Kritak, Leuven, 1994, p. 34.
6. WILDEMEERSCH, D., *ibid.*, p. 6.
7. Zo lijkt het of het zich sneller kunnen verplaatsen samenvalt met het vergroter afstanden. Een uur wandelen naar de markt of een familielid in een nabijgelegen d gen door een uur met de wagen rijden. Een 'verre reis naar Brussel' wordt nu York.

gescheidenen met kinderen uit de verschillende levensfasen van de partners, homorelaties, LAT-relaties, enz. 'Diese (...) Veränderungen haben in praktisch allen Industrieländern etwa gleichzeitig in der zweiten Hälfte der sechziger Jahre eingesetzt. (...) Immer häufiger leben daher auch jüngere Erwachsene ohne Kinder, immer häufiger leben Kinder nicht mit ihren beiden leiblichen Eltern zusammen: Alleinerziehende Eltern- und Stiefelternverhältnisse nehmen zu. Zumindest in Europa entwickeln sich zudem neue Lebensformen, die bei grosszügiger Auslegung des Begriffs "Familie" ebenfalls als "familial" bezeichnet werden können: Nichteheliche Lebensgemeinschaften – auf dem Kontinent meist ohne, in Skandinavien häufig mit Kindern'.[8]

De toegenomen individuele vrijheid betekent terzelfdertijd een grote belasting voor het gemeenschappelijke leven. 'Fragmentatie leidt tot een bevolking die steeds minder in staat is om gemeenschappelijke doelen te ontwerpen en uit te voeren. Ze ontstaat wanneer mensen zichzelf gaan beschouwen als sociale atomen, of in zich slechts in beperkte mate geneigd voelen zich in het kader van gemeenschappelijke projecten te verbinden met andere mensen'. Dit gebrek aan verbondenheid kan leiden tot 'een vorm van zelfgenoegzaamheid die maakt dat maatschappelijke kwesties van economische, ecologische, religieuze, politieke of historische aard, steeds meer buiten het blikveld vallen van het individu'.[9] 'Het paradigma van de persoonlijke groei van volwassenen helpt vandaag enkel individuen te overleven als individuen en draagt op die manier bij tot toenemende sociaal-culturele erosie'.[10] 'Wantrouwen, vijandigheid en onverschilligheid doordringen ook steeds meer de menselijke verhoudingen tussen groepen en individuen onderling, met name in de stedelijke gebieden waar sociale desintegratie om zich heen grijpt. Ervaringen van sociale

---

8. KAUFMANN, F-X., 'Familie und Modernität', in LÜSCHER, K., SCHULTHEIS, F., WEHRSPAUN, M., (H.G.), 'Die "postmoderne" Familie. Familiale Strategien und Familienpolitik in einer Übergangszeit', Universitätsverlag, Konstanz, GMBH, 1990, p. 394. Ook in België komt men tot dezelfde vaststellingen: 'de gezinssamenstelling gaat (...) verschuiven in de richting van meer éénpersoonsgezinnen en éénoudergezinnen geleid door individuen van jonger dan 50 jaar. Deze veranderingen zijn zowel geassocieerd met waardenverandering als met de economische conjunctuur. (...). Individuen hebben zich (...) steeds meer en meer teruggetrokken uit een "burgerlijke en institutionele" context van gezinsvorming en -uitbouw, maar de "nieuwe vrijheid" heeft ook zijn schaduwkanten, zowel voor de betrokkenen (en inzonderheid vrouwen met een zwakkere inkomenspositie), als voor de gemeenschap. Het terugplooien van de welvaartstaat, de economische conjunctuur en de veranderende gezinspatronen ageren immers tezamen in een effectversterkende combinatie en produceren nieuwe vormen van ongelijkheid'. LESTHAEGE, P. en DUMON, W., in *Generaties en gezinnen. Hun reilen en zeilen sedert de jaren zestig*, Acco, Leuven, 1987, p. 8. In *Gezien het gezin: feiten en waarden* (Davidfonds, Leuven, 1995) wijst W. DUMON erop dat de grote nadruk die in de huidige tijd gelegd wordt op het nucleaire gezin en zelfs de individualisering, een partiële correcte visie biedt in de mate dat de keuzevrijheid toeneemt, maar dat het netwerk van contacten niet verschraald is, maar, integendeel, de neiging heeft veel groter te worden en vooral veel complexer (p. 32-33).

9. WILDEMEERSCH, D., *ibid.*, p. 7-8.

10. WILDEMEERSCH, D., *ibid.*, p. 31-32 (onderzoek van M. FINGER 1995). Hij houdt een pleidooi voor nieuwe vormen van volwasseneducatie, die rekening houden met de recente ontwikkelingen van onze samenleving: 'leren in situaties van "onzekerheid, complexiteit, uniciteit en waardenconflict"' (citaat van SCHÖN, p. 34).

verbondenheid in familie-, buurt-, en streekgemeenschappen, of op grond van geestelijke saamhorigheid, zijn voor steeds meer mensen iets onbekends. Reeds een dreigende vermindering van materiële bevredigingen en zekerheden brengt de latente oorlog van allen tegen allen naar de oppervlakte'.[11]

1.2. HET VERDWIJNEN VAN ZINGEVINGSSYSTEMEN

Deze toenemende individualisering die aan de ene kant de mensen de mogelijkheid laat om een heel eigen levenspatroon uit te bouwen, biedt aan de andere kant nog weinig houvast. De vroegere morele centra en waardenkaders lijken steeds minder van tel. 'De oude levensbeschouwelijke kaders hebben op het vlak veel van hun aantrekkingskracht verloren, waardoor ook zingeving en spiritualiteit een zelf-reflexieve aangelegenheid zijn geworden'.[12] 'Het verdwijnen van de sociale centra waarrond maatschappijen in het nabije verleden zich soms vormden (religies, ideologieën, sociale bewegingen) treft ons. Zelfs al is het een historische illusie te denken dat maatschappijen in het verleden zeer geïntegreerd geweest zouden zijn, fragmenten ervan kenden die integratie en de illusie van de integratie was verspreid. Deze illusie bestaat nu niet meer, en zelfs fragmenten desintegreren. De verschillende naties, de verschillende subculturen, de verschillende subgroepen van de maatschappij ondergaan allemaal grondige differentiërende en divergerende transformaties en evoluties in een chaotische verzameling van de meest verschillende richtingen strevende bewegingen en processen'.[13]

In de chaos van indrukken, ideeën, opinies en geloofsopvattingen wordt het voor het individu moeilijk een stabiele identiteit te ontwikkelen.[14] De door de media gepropageerde waarheden en wijsheden bieden een te oppervlakkig antwoord.[15] 'In a time of sweeping social breakdown and intellectual fragmentation, it is not surprising to find that the very notion of coherent thinking is being seriously corroded by

---

11. DUINTJER, O., 'Over natuur, vervreemding en heelwording', in ACHTERBERG, W., en ZWEERS, W., (red.), *Milieucrisis en filosofie*, Ecologische Uitgeverij, 1984, p. 192-193.
12. WILDEMEERSCH, D., *ibid.*, p. 7.
13. APOSTEL, L., 'De constructie van wereldbeelden', p. 114, in WEILER, R. en HOLEMANS, D., (red.), *Bevrijding of bedreiging door wetenschap en techniek*, Pelckmans Kapellen, 1993.
14. Criminoloog David SMITH (universiteit van Edinburgh) wees er in een interview in *De Morgen* (6 juni 1995) naar aanleiding van een internationaal onderzoek (met Michael RUTTER) rond 'Psychological disorders in young people' op dat de individualisering en zelf mogen bepalen wat moreel verantwoord is, de jongeren een panorama aan keuzes oplevert waarin ze eerder verstrikt geraken. Deze veroorzaakt grote psychische druk. 'De stress is het prijskaartje voor meer onafhankelijkheid', en brengt een scherpe stijging mee van misdaad, depressie, zelfmoord, eetstoornissen en alcohol- en drugmisbruik.
15. In een interview met het *NRC Handelsblad* naar aanleiding van de publicatie van twee recente boeken met als titel 'The moral dimension. Toward a new economics' en 'The spirit of community. Responsibilities and the communitarian agenda.' (30-12-95), houdt prof. A. ETZIONI (Columbia-universiteit, New York) een pleidooi voor het 'herstel van de morele infrastructuur', en beschrijft hij hoe Amerika stikt in een moreel vacuüm: 'zoals de rivieren en de meren achteruit zijn gegaan, zo stort ook de morele structuur van de samenleving in'. Hij roep Europa op om niet langer de V.S.A. te volgen.

patchwork eclecticism and ideological faddism. This has happened in earlier periods of social decay and it can be expected to happen today'.[16]

Vanuit deze achtergrond is men op diverse terreinen bezig met het zoeken naar nieuwe vormen van zingeving. 'Onze maatschappij heeft dus behoefte aan fora die levenspolitieke kwesties ter discussie stellen, zowel in morele, politieke, intellectuele, en spirituele zin en die verbindingen maken met concrete handelingsniveaus, waar mensen proberen tegemoet te komen aan authenticiteitsaanspraken én terzelfdertijd de technologische globaliseringstendenzen bevragen in het perspectief van een zinvolle ontwikkeling van mens en cosmos'.[17] 'Juist omdat de traditionele zingevingssystemen, zowel de religieuze als de seculiere (het Marxisme, bijvoorbeeld) het niet meer doen, krijgt de kosmologie in onze cultuur een bijna religieus belang. De mens zou nu toch wel eens willen weten wat zijn plaats is in dit ontzagwekkend geheel'.[18]

1.3. TELOORGANG VAN DE BAND MET DE NATUUR

Binnen de maatschappelijke discussies dringt zich steeds meer de tegenstelling op tussen het behoud van het leefmilieu, van de schaars geworden natuur enerzijds en de economische, sociale en maatschappelijke behoeften anderzijds. We zouden kunnen spreken van een nieuwe breuklijn in het maatschappelijke landschap, naast de communautaire, de levensbeschouwelijke breuklijn en de tegenstelling arbeid – kapitaal.[19] Ze neemt bovendien vrij snel een sterkere plaats in, en dringt zich op op alle terreinen van het maatschappelijk debat. De samenleving is op zoek naar nieuwe mogelijkheden van omgaan met deze tegenstelling. 'De ecologische crisis heeft dus meer diepgaande wortels dan alleen maar een tijdelijke verstoring van een evenwicht in de natuur. De ecologische crisis is mede het gevolg van een bepaalde manier van leven, van een bepaalde manier om dingen belangrijk te vinden en er alles voor over te hebben'.[20]

De tegenstelling reikt m.a.w. verder dan de discussie rond de zin of onzin van het natuurbehoud, en de manier waarop dit dient te gebeuren. De recente discussies rond de verhouding van de mens met de natuur (b.v. de ecofilosofische discussie tussen anthropocentrisme en ecocentrisme) zijn een uiting van de groeiende kloof tussen de mens als natuurlijk en als cultureel wezen. Ze wijzen op een fundamentele vervreemding, in de betekenis dat de mens vervreemd is van zijn 'natuurlijk-'heid. BOOKCHIN spreekt in dit verband van de samenhang tussen de 'eerste natuur' en de 'tweede natuur'.'What it can mean – and what it should mean – is a radical integra-

16. BOOKCHIN, M., 'The philosophy of social ecology', p. 137, Black Rose Books, Montreal – New York, 1990.
17. WILDEMEERSCH, D., *ibid.*, p. 13.
18. VAN DER VEKEN, J., 'Naar een geïntegreerd opvoedingsproject', p. 7, Toespraak op 18 september 1992 (niet gepubliceerd).
19. Cfr. HUYSE, L., 'De gewapende vrede: de politiek in België na 1945', Kritak, Leuven, 1993.
20. VAN DER VEKEN, J., 'Is onze wereld nog "een kosmos" om in te leven' p. 102, in WEILER, R. en HOLEMANS, D., *Bevrijding of bedreiging door wetenschap en techniek*, Pelckmans, Kapellen, 1993.

tion of second nature with first nature along far-reaching ecological lines, an integration that would yield new ecocommunities, ecotechnologies, and an abiding ecological sensibility that embodies nature's thrust toward selfreflexivity'[21], waarbij de ontwikkeling van de cultuur (tweede natuur) zich ontplooit georiënteerd op de natuurlijke kwaliteit van het leven, op de mogelijkheden en grenzen die de natuur ons biedt. Cultuur vloeit vanuit dit perspectief dus uit de natuur voort, en maakt er deel van uit.

Dat hierbij een grote weg dient afgelegd te worden in de organisatie van het sociale leven, de opvattingen van de mens, in zijn mens- en wereldbeeld, leidt F. GUATTARI tot een pleidooi voor een 'ecosofie'. '(De mensheid) draagt passief bij aan de voortschrijdende vervuiling van lucht en water, de vernietiging van de bossen, de verstoring van het klimaat, het verdwijnen van een groot aantal levende soorten, de verarming van het genetische kapitaal in de biosfeer, de aantasting van het natuurlijk landschap, de verstikking van de steden en de geleidelijke verwaarlozing van culturele waarden en morele kaders betreffende menselijke solidariteit en verbondenheid. (..) We raken hiermee een cirkel aan die mij ertoe brengt de noodzaak te postuleren een "ecosofie" te stichten die de ecologie van het milieu verbindt met een sociale ecologie en een mentale ecologie'.[22]

De tegenstelling tussen natuur en cultuur vindt zijn weg over het verdwijnen van het 'gemene' leven. Ze heeft te maken met de toenemende individualisering en privatisering van het gemeenschappelijke leven, waarbij het gemeenschappelijke herleid wordt tot een optelsom van private bezittingen en opvattingen, en een groeiende kloof tussen het publieke en private leven. Het publieke levensterrein wordt door de overheid sterk gestuurd en gereglementeerd en wordt door de individuele burger vaak niet meer als collectief bezit, vreugde en verantwoordelijkheid ervaren. 'De milieucrisis is (m.a.w.) mede een gevolg van de teloorgang van de "commons", van wat gemeenschappelijk en voor iedereen toegankelijk was'.[23] De 'commons' vormen a.h.w. het natuurlijke middenveld, de band tussen natuur en cultuur (cfr. eerste en tweede natuur). Het gaat om de herwaardering van het gemeenschappelijke, het 'gemene', het niet economisch rendabele, het herstel van het 'gewone gezamenlijke leven'.

---

21. BOOKCHIN, M., *ibid.*, p. 177.
22. GUATTARI, F., 'Naar een herijking van sociale praktijken', deel XXX, *Filosofiemagazine*, p. 38-39, dec. 1992, jaargang 1, nr. 3.
23. VANDEVELDE, T., 'Schaarste en overvloed: een sociaalfilosofische reflectie over de milieucrisis', *Tijdschrift voor filosofie*, 1993. Hij haalt hierbij het voorbeeld aan van gronden b.v. bossen, grasbermen, enz. die van iedereen en niemand waren (men dacht hierbij niet in termen van bezit), en die ter beschikking waren van wie ze nodig had, b.v. armen konden er sprokkelen, men kon er een geit laten grazen, enz.

1.4. DE TELOORGANG VAN DE VERNACULAIRE LEVENSSFEER ALS GEVOLG VAN OVERINSTITUTIONALISERING

De vervreemding van de mens met zijn natuurlijkheid heeft veel te maken met de afstand die in de laatste decennia gegroeid is tussen dit gewone leven en de geïnstitutionaliseerde samenleving. Deze geïnstitutionaliseerde samenleving staat mijlenver van het gewone, dagelijkse leven, zoals het nog bestaat in het grootste deel van de wereld: slapen waar het past, drinkwater uit de pomp, wat voedsel uit de tuin, een gesprek met de buren, samen zijn bij geboorte en sterven. Deze processen, deze vormen van elementair leven kennen we soms nog en zoeken we soms actief op in vakantieperiodes. De complexe politieke besluitvorming, een inflatie aan reglementeringen en voorschriften en onze rond ruilwaarden georganiseerde economie hebben deze 'gewone', natuurlijke dimensie van het menselijke bestaan aan de mens ontnomen.

Vooral de filosoof I. ILLICH heeft onze aandacht op deze tegenstelling gevestigd, in wat hij noemt de heteronome levenssfeer (beheerst door ruilwaarden) tegenover de vernaculaire (aanvankelijk door hem autonoom genoemde) levenssfeer (beheerst door gebruikswaarden).[24] 'De heteronome productiewijze heeft een bepaalde grens overschreden, en breidt zich nu, a.h.w. door een ingebouwde wetmatigheid over het hele leven van de mens uit. Zelfstandigheid en vrijheid gaan hierdoor verloren, de gespecialiseerde en geprofessionaliseerde instituties bepalen wat 'normaal' is, wat goed is voor de mens'.[25] 'Under this philosophy everybody is a consumer and the world a giant supermarket. Life is nothing but a prolonged pursuit of groceries whereby one chooses education from Tesco's and local government from Sainsburies'.[26] Hoewel deze levenssferen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, betekent dit niet dat we de inhouden van het heteronome levensdomein zomaar naar het vernaculaire levensdomein kunnen overbrengen. Het heteronome levensdomein centreert zich hierbij rond kernbegrippen als schaarste, materieel streven, productiviteit, financiële middelen, eigen belang, rechten en plichten, ruilwaardeneconomie. Het vernaculaire levensdomein beschrijft complementaire begrippen zoals het ervaren van de overvloed van de natuur, het gevoel hebben deel uit te maken van een

---

24. Aan de ontwikkeling van deze dynamiek en de gevolgen ervan voor de Westerse mens op verschillende terreinen, zoals de geneeskunde, het onderwijs, het transport, enz. heeft I. ILLICH de meeste van zijn geschriften gewijd. Zelf heeft J. DEKLERCK in zijn licentiaatsverhandeling de filosofische uitgangspunten van I. ILLICH toegepast op de strafrechtsinstitutie, haar groei en de contraproductieve gevolgen ervan, cfr. DEKLERCK, J., 'Criminogenese als recht, recht als criminogenese. Een analyse van de strafrechtsinstitutie vanuit Illichiaans perspectief', K.U.Leuven, 1984 (niet gepubliceerd).

25. ACHTERHUIS, H., 'De markt van welzijn en geluk', Ambo Baarn, 1981, p. 56.

26. Citaat van MP Sir Ian GILMOUR in Mawby, R.I. and WALKLATE, S., 'Critical Victimology, international Perspectives', Sage Publications, London, 1994, p. 84. In dit boek wordt beschreven hoe ook binnen de rechtsinstitutie de burger sinds de jaren tachtig steeds meer herleid wordt tot 'rechtsconsument', hier 'consumerism' genoemd (p. 80 e.v.). Door de rechtspraak als een soort service aan te bieden worden a.h.w. een aantal delicten genormaliseerd:'... since woman are in receipt of a dervice which has been tried and tested on other victims ans shown to work succesfully. In some ways this constitutes a normalisation of rape' (p. 85).

groep, gemeenschap, het opgaan in niet resultaatgerichte processen, creativiteit, gebruikswaardeneconomie, veelheid aan middelen (de overvloed van de natuur) en schaarste aan doelen (elementaire waarden als geen honger of dorst hebben, gelukkig zijn), de menselijke vrijheid en autonomie. Deze beide complementaire werelden hebben hun eigen vorm van bestaan, kenmerken, waarde en bijdrage in het geheel.

De in het Westen teloorgaande vernaculaire 'niet geëconomiseerde' wereld maakt nog altijd een groot, doch niet altijd gewaardeerd en gerespecteerd deel uit van het leven, en is op wereldschaal nog sterk aanwezig. Ook in onze Westerse beschaving kennen we dit nog, al wordt het weggestuurd naar de vrije tijd en de privésfeer, en weggebanaliseerd tegenover de 'ernstige' dingen zoals de politieke problemen, de slabakkende economie, de maatschappelijke organisatie, de werkloosheid, de onbetaalbaarheid van de gezondheidszorg, de organisatorische 'één'-wording van Europa, het verder bestaan van de Nato, de strijd tegen burgeroorlogen in de wereld, de criminaliteit, de drugs en de hormonenmaffia. 'Een doorgezette institutionalisering onderwerpt mensen aan de logica van haar interne dynamiek die niet meer te stuiten is. De overexpansie van werktuigen is op volkomen nieuwe wijze bedreigend voor de mens.[27] Deze bedreiging vertaalt zich in de vele impasses waarin onze samenleving zich lijkt te bevinden. De politiek verliest haar inhoud en daarmee haar geloofwaardigheid. De economie lijkt in een versnelde opeenvolging van economische crisissen terecht gekomen te zijn, die telkens discussies doet oplaaien rond de grenzen en de mogelijkheden van een verdere groei. De gezondheidszorg wordt onbetaalbaar mede door de forse uitbreiding van haar takenpakket. Hierbij rijst de vraag naar de gezondheid van de burger. Gezondheid wordt afgeleid door de afwezigheid van ziekte, veiligheid uit de afwezigheid van criminaliteit. Voor de permanente bevestiging hiervan is een steeds uitgebreidere preventie nodig.[28]

We hebben hier te maken met een ernstig verstoord evenwicht, dat echter in de schaduw van de maatschappelijke discussies blijft: het zelf weten wat goed voor zich is, het voelen wat men nodig heeft, het autonoom m.a.w. van binnenuit en voor zichzelf kunnen beslissen wat men wil, tgo. het afhankelijk zijn van wat maatschappelijk voorgestructureerd wordt, wat anderen opleggen. Het lijkt net of de levensdurf of -wil van binnenuit vanuit de mens zelf vervangen is door een permanente angst om ziek te worden, of slachtoffer te worden van criminaliteit. Het innerlijke oordeels- en beslissingsvermogen, het weten wat goed is voor zichzelf, wordt hierbij steeds verder uitgehold. De overorganisatie van de samenleving neemt de mensen steeds meer het initiatief uit de hand, en holt de innerlijke autonomie verder uit.

---

27. ILLICH, I., 'La convivialité', p. 72, e.v., Seuil Paris, 1973. 'De synergie van autonome en heteronome productie wordt gereflecteerd in het evenwicht van vrijheden en rechten in de samenleving. Vrijheden beschermen gebruikswaarden zoals rechten de toegang tot consumptiegoederen beschermen (...). En evenals consumptiegoederen de mogelijkheid tot het produceren van gebruikswaarden kunnen uitdoven en doen veranderen in verarmende weelde, zo kan de professionele definitie van rechten vrijheden uitdoven en een tirannie vestigen die de mensen onder hun rechten smoort' (ILLICH, I., 'Het recht op nuttige werkloosheid', Wereldvenster, Weesp, 1983, p. 81).

28. Zie DEKLERCK, J., 'De preventiepiramide, een oriëntatiekader voor geïntegreerde preventie', *Panopticon*, 3, 1996.

'The human birthrate may be on the wane, but the corporate "birthrate" (measured by new certificates of incorporation issued) is soaring. And it is not merely in the business sector – among the "for-profits" – that this dramatic growth is taking place. The same trend, the same profilation of formal bureaucratic institutions, is occuring across all the governmental charitabel, and nonprofit sectors.'[29] 'Individualisering (gaat) gepaard met nieuwe, omvattende vormen van afhankelijkheid die met de term globalisering worden omschreven. Globalisering betekent dat in toenemende mate abstracte systemen aan het werk zijn op wereldschaal zoals expert-systemen en financiële systemen (...) Ze zijn gedelokaliseerd en gedecontextualiseerd. Terzelfdertijd penetreren ze op indringende wijze alle aspecten van het moderne leven tot op het concrete niveau van de sociale relaties en de intimiteit van het zelf. Wetenschappers, technici en ingenieurs, evenals artsen, therapeuten en opleiders maken deel uit van systemen die nauwelijks verantwoording hoeven af te leggen, maar waar mensen toch in hoge mate afhankelijk van zijn'.[30]

'Het uit de traditionele kaders "vrijgemaakte individu" wordt (op deze manier) ingevoegd in een steeds meer omvattend netwerk van maatschappelijke instanties en normeringen, voorschriften en specialismen, die in hoge mate de structurele randvoorwaarden van het moderne bestaan bepalen en beheersen'.[31] Nochtans mogen we niet vergeten dat instituties en organisatie slechts middelen zijn die borg moeten staan voor dit autonome leven, de hier beschreven natuurlijke processen mogelijk moeten maken en ondersteunen, en niet omgekeerd.

1.5. EEN GEMEENSCHAPPELIJKE NOEMER: DESINTEGRATIE

De hierboven beschreven maatschappelijke ontwikkelingen zijn ook het criminologische milieu niet ontgaan. Het verband tussen de criminaliteit en de samenleving waarin deze voorkomt is legio. 'It no longer needs arguing that crime is shaped by the society in which it occurs'.[32] Het is daarom ook nodig om deze context in kaart te brengen. Hoewel er binnen de discussie rond deze maatschappelijke context veel verschillende elementen aangebracht worden, en verschillende accenten worden gelegd, meenden we vier verschillende hoofddynamieken te kunnen onderscheiden.

Deze dynamieken die op het eerste gezicht erg verschillend lijken, hebben toch veel gemeen. Het gaat om een toenemend gevoel van plaatsverlies van het individu binnen een ruimere context, hetzij binnen zijn sociale, hetzij binnen de waarden-, hetzij binnen zijn natuurlijke context. Maatschappelijk gezien, zien we een toenemende versplintering van de samenhang tussen het individu en deze verschillende

29. STONE, (1985; 13) in BRAITHWAITE, J., 'Crime, Shame and Reintegration', Cambridge University Press, 1989, p. 147.
30. WILDEMEERSCH, D., *ibid.*, p. 10.
31. JANSEN, T., 'Gedeelde verschillen. Algemene volwassenvorming in een veelvoudige wereld', Den Haag, Vuga, 1994.
32. MARSHALL, T., 'Criminal justice and the new community: bending to the trends in politics, society, economics and ecology', paper written for British Criminology Conference, York, 1991.

contexten. 'Die innere Dynamik moderner Gesellschaften resultiert aus der Inkongruenz der "Eigenlogiken" der ausdifferentierten Gesellschaftsbereiche. Die Entfaltung der wirtschaftlichen (Nutzenmaximierung), politischen (Machterhaltung) und familialen (emotionele Bedingung) Rationalität fürht in erster Linie zur bereits angedeuteten bereichsspezifischen Leistungssteigerung, aber in der Folge auch zu Interdependenzproblemen, wodurch die praktischen Konsequenzen unterschiedlicher Anforderungsprofile auseinanderprallen'.[33] Ook tussen deze verschillende levensdomeinen onderling zien we een afbrokkeling van samenhang. We willen de waarde en de betekenis van deze toenemende afbrokkeling van samenhang onderzoeken.

Als centraal begrip hiervoor kiezen we voor '*desintergratie*'.[34] We vragen ons dan ook af of we de bovenstaande beschrijvingen kunnen beschouwen als symptomen van een maatschappij in desintegratie. Met desintegratie bedoelen we het uiteenvallen van een geheel in een toenemend aantal onsamenhangende deelaspecten.[35]

---

33. KAUFMANN, F-X., 'Familie und Modernität', in LÜSCHER, K., SCHULTHEIS, F. en WEHRSPAUN, M., (H.G.), 'Die "postmoderne" Familie. Familiale Strategien und Familienpolitik in einer Übergangszeit', Universitätsverlag, Konstanz, GMBH, 1990, p. 407.

34. Het begrip 'desintegratie' wordt beschouwd als complementair aan het begrip 'integratie', en gesitueerd binnen een cyclische procesontwikkeling van integratie-desintegratie van tegenstellingen op zoek naar een dynamisch evenwicht. Processen van desintegratie komen in alles wat leeft cyclisch terug. Ze maken deel uit van een totaal cirkelvormig verlopend proces van integratie van tegenstellingen met elkaar, en desintegratie ervan. Alles wat we kennen is voortdurend in opbouw of afbraak in complementariteit met zijn tegengestelde, dat in afbraak of opbouw is, samen op zoek naar, of zich verwijderend van een evenwicht.
Dit model van cyclische werkelijkheidsbenadering kan complementair beschouwd worden aan de hedendaagse lineaire werkelijkheidsbenadering in Europa. 'Over die, nog immer beleefde cyclische natuurtijd heen groeide de lineaire tijd waarin juist het onomkeerbare en het nieuwe als wezenlijk worden aangevoeld. (...) De overschakeling van cyclische naar lineaire tijd vanaf de late Middeleeuwen heeft de Europese cultuur dramatisch veranderd' (DE LAET, A., 'Nu is er ook toen. Een geschiedenis van de tijd', Pelckmans, Kapellen, 1992, p. 10). Een cyclische benadering beklemtoont het organische, zich herhalende karakter van het leven, en verbindt de mens op deze manier met zijn eigen 'natuurlijkheid'. 'In een samenleving waar een archaïsche ontologie geldt staan mens en natuur nog niet wezensvreemd tegenover elkaar en pretendeert de mens niet zijn vrijheid en autonomie te realiseren dankzij de beheersing van de natuur'. (LEMAIRE, T., 'Naar een antropokosmologie', in *Rimpels in het water. Milieufilosofie tussen vraag en antwoord*, p. 96).

35. U. BECK spreekt in dit verband van de 'risicomaatschappij', die gekenmerkt wordt door risico's op drie grote domeinen: de ecologie, de erosie van de klassieke samenlevingspatronen en de structurele onbeheersbaarheid van maatschappelijke processen. Grote gevolgen hiervan zijn de onmogelijkheid tot het vinden van duurzame oplossingen en de onmogelijkheid om tot voorspellingen over te gaan. Beschreven in: WILDEMEERSCH, D., *ibid.*, p. 7 e.v.

2. Een criminologische theorie van 'desintegratie'

2.1. DE DESINTEGREREnde SAMENLEVING EN HAAR BAND MET CRIMINALITEIT

De fragmentering van het sociale leven, het verdwijnen van zingevingssystemen, de kloof tussen de burger en de geïnstitutionaliseerde samenleving en de vervreemding van de mens van de natuur (en daarmee van zijn natuurlijke innerlijke dimensie) wijzen op een desintegrerende samenleving. Ze zijn een uiting van een samenleving waar de dingen niet langer 'op hun plaats vallen'. Verschillende criminologen wijzen in dit verband ook naar één of meerdere van deze kenmerken van de samenleving en de ontwikkelingen op het vlak van criminaliteit, en/of de moeilijkheden om iets aan het criminaliteitsprobleem te doen. 'Uitgaande van sociale veranderingen wordt gesteld dat met het complexer worden van de samenleving, de relaties tussen mensen complexer en daarmee problematischer worden. Naarmate de samenleving complexer wordt nemen de sociale veranderingen in snelheid toe. Mensen raken los uit hun traditionele, sociale verbanden. Primaire groepen worden minder hecht. Relaties worden onpersoonlijk. De sociale controle neemt af en daarmee de beheersbaarheid. (...). Heel algemeen zou men kunnen zeggen dat er een grotere afstand, een grotere discrepantie is gekomen tussen het individu en de geformaliseerde samenleving waarin hij zich bevindt'.[36] 'Maatschappelijke ontwikkelingen hebben geleid tot een grotere sociale mobiliteit. Het individu geraakte meer geïsoleerd van de samenleving. De verhoogde anonimiteit in de maatschappij verzwakte de formele en de informele controle op de burgers. De gelegenheid tot het plegen van criminaliteit nam toe. Door deze maatschappelijke processen bevindt de burger zich in een verzwakte positie om zijn persoon en goederen te beschermen. Het individualisme werd sterk aangewakkerd waardoor mensen ingevolge een verminderd normbesef en de teloorgang van de traditionele morele waarden hun eigen behoeften bevredigen ten nadele van anderen of de gemeenschap'.[37]

Ook op het vlak van (vooral de kleine) criminaliteit en op het vlak van de tolerantie hiervoor kunnen we in de voorbije decennia grondige verschuivingen vaststellen.[38] De normvertalingen rond wat diefstal, onzedelijkheid, geweld, verkeersdelicten, enz. zijn, zijn verschoven en permanent aan het verschuiven. Het stelen van een pen, een fiets, het beschadigen van publieke goederen, enz. wordt tegenwoordig heel

---

36. VAN SUSTEREN, J., 'Helpen in eigen omgeving, vindplaatsgericht werken', *S.W.P.*, Utrecht, 1991, p. 15-17.

37. Veel gehanteerd verklaringsmodel zoals beschreven door HEBBERECHT, P., *ibid.*, *Panopticon*, 1988, p. 450.

38. T. PETERS en J. VAN KERCKVOORDE vermelden in een artikel rond 'Onrustgevoelens en de media' dat volgens de commissie kleine criminaliteit van het W.O.D.C. 'de explosieve toename van bepaalde vormen van kleine criminaliteit gezocht (dient te worden) in het feit dat jongeren het risico lopen minder sociale bindingen te kunnen ontwikkelen waardoor hun maatschappelijke betrokkenheid, het erbij horen en het delen in de maatschappelijke waarden, verzwakt', *Handboek Politiediensten*, CED.Samsom, 28-6-'89, p. 120.

anders beleefd als enige generaties terug. Door een herhaling van feiten 'aan de grens' van het aanvaardbare zien we een gewenning ontstaan, die leidt tot een heroriëntering (en in sommige milieus tot het wegvallen) van een ethische referentie. Naast een evolutie in deze normvertalingen kunnen we ook een statuutwijziging van materialen als gebruiks- naar verbruiksgoederen vaststellen. Het bezit van kleine materiële goederen is niet meer van zo'n essentiële betekenis als enkele decennia geleden.

Terzelfdertijd zien we hoe andere terreinen vlugger gecriminaliseerd worden. Zo zien we b.v. een toenemende intolerantie ten aanzien van het schenden van de innerlijke morele ruimte en persoonlijke integriteit (cfr. individualisering). Opvallend hierbij is hoe het probleem van intrafamiliaal geweld, en seksuele agressie binnen het huwelijk, steeds openlijker besproken wordt en makkelijker de weg vindt naar de strafrechtspleging en/of de hulpverlening. Nochtans hebben we niet zozeer te maken met een toename van het aantal delicten.[39] Wel wordt dit nu, mede onder invloed van de feministische beweging, vlugger als criminaliteit ervaren door de betrokkenen. Er is een veel grotere openheid op dit vlak ontstaan. Anderzijds kunnen we een toenemend onvermogen vaststellen om met deze problemen op een meer informele manier om te gaan en een groeiend gebrek aan opvang in het eigen sociale milieu.[40] Een ander voorbeeld in dit verband is, mede als gevolg van een groeiende (over)belasting van de natuur, een toenemende aandacht voor de milieuproblematiek en de hiermee gepaard gaande opkomst van de milieubeweging en drukkingsgroepen die opkomen voor de bescherming van de natuurlijke rijkdommen. Ook dit domein vindt zijn weg naar de strafrechtspleging, en er is maatschappelijk gezien een gevoeligheid aan het groeien voor deze problematiek, waarbij diverse vormen van milieuvervuiling en -belasting makkelijker gecriminaliseerd worden.

Toch mogen we uit voorgaande niet besluiten dat er een rechtstreekse causale band bestaat tussen een desintegrerende samenlevingscontext en problemen van criminaliteit, zoals deze bijvoorbeeld reeds beschreven zijn voor verpauperde stedelijke gebieden door o.m. de Chicago-school (met o.a. R. PARK & E. BURGESS; C. SHAW & H. MACKAY).

Wat zich, volgens onze onderzoeksredenering, wel duidelijker aftekent is een basisgevoel van 'zich niet meer geïntegreerd weten' binnen de samenleving en de heersende waarden- en normenkaders.[41] Dit leidt tot gevoelens van onzekerheid,

---

39. Zo is de tot voor kort gebruikelijke wetgeving rond de aanranding op de eerbaarheid binnen het huwelijk: 'een echtgenoot begaat geen aanranding op de eerbaarheid op de persoon van zijn wettige vrouw, indien hij de handelingen die hij haar, zelfs onder geweldpleging, doet ondergaan in overeenstemming zijn met het doel van het huwelijk' (in DELVA, J., 'Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting', Larcier, Brussel, 1967, nr. 192), nu reeds ver achterhaald bij de publieke opinie.

40. Cfr. 'de afbraak van het maatschappelijke middenveld', in: ADRIAANSENS, H.P.M. en ZIJDERVELD, A.C., 'Vrijwillig initiatief en de verzorgingsstaat: cultuursociologische analyse van een beleidsprobleem', van Loghum Slaterus, Deventer, 1981.

41. Meer structureel zien we hoe de duale samenleving zich verder ontwikkelt. Hierbij is het voor bepaalde bevolkingsgroepen onmogelijk de levensstandaard en sociale status te bereiken die hen door de media en de publiciteit opgedrongen wordt. Soms hebben ze zelfs te kampen met reële armoede, ter-

→

het zich niet meer veilig weten of m.a.w. een behoefte aan duidelijkheid en zekerheid, en bijgevolg tot een drang om factoren die deze onzekerheid versterken uit de wereld te bannen. Criminaliteit (naast b.v. ziekte) is er een van. De media en sommige politieke partijen haken hier op in en versterken op deze manier vaak de toenemende onrust- en onveiligheidsgevoelens van de burger. Sommige politieke programma's leggen dit desintegrerend proces binnen onze samenleving structureel vast (b.v. door de uitbouw van preventieprogramma's gebaseerd op controle). Zo zien we hoe de samenleving zich momenteel a.h.w. 'organiseert' rond dit gevoel van onveiligheid.[42] Politionele voorlichtingsdiensten en de beveiligingsindustrie gaan uit van verhoogde criminaliteitscijfers, nemen dit als voldongen feit voor allerlei techno-preventieve maatregelen en sensibiliseren de bevolking om hiermee hun leven in te richten (b.v. alarminstallaties thuis of in de wagen, allerlei hang- en sluitwerk, ...). Verzekeringsmaatschappijen gaan trouwens in dezelfde richting door aan hun polissen voorwaarden op dit vlak te koppelen. Deze uitgangspunten betekenen een verschuiving van referentiekaders, waarbij diefstal 'normaal' gevonden wordt als men zich niet dubbel beveiligd heeft.[43] Ze bevestigen ook de gedachtengang bij de doorsnee bevolking dat men een veel groter risico loopt slachtoffer te worden van criminaliteit dan vroeger. Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen vormen van zware en kleine criminaliteit. Bovendien lijkt het feit dat het subjectieve angst- en onveiligheidsgevoel slechts zelden samenvalt met de reële evolutie van criminaliteit, niet door te dringen bij de bevolking. De aanpak van criminaliteit wordt in deze betekenis een paradoxaal gegeven. Zo leidt een beveiligingstechnologie niet tot een verhoging van het veiligheidsgevoel bij de bevolking.[44] Een criminele politiek die de uitvaardiging en uitvoering van maatregelen zonder een basisherstel van de leefkwaliteit van de samenleving betekent, mist haar doel, maar werkt het omgekeerde in de hand.[45]

Bij het ontwikkelen van mogelijke alternatieven zullen we hiermee rekening moeten houden, zonder terug te willen vallen op een conservatieve reflex, een pleidooi te willen houden voor het gehoorzamen aan centrale of opgelegde normen, of tot het inperken van de creativiteit om een eigen leven uit te bouwen. We opteren wel voor een zoektocht naar (een) mogelijk(e) ethisch(e) referentiekader(s) die voor de individuele levensontplooiing zoveel mogelijk ruimte laten.

→

wijl terzelfdertijd andere groepen hun materiële voordelen steeds weten te verbeteren. Dit versterkt spanningen in het leefklimaat, leidt tot het zich niet meer geïntegreerd weten, en hiermee samenhangend tot allerlei sociale problemen. Zie ook voetnoot 40.

42. Dit betekent de bevestiging van een 'drempeloverschrijding' van een 'systeem in desintegratie'. Het begrip 'drempeloverschrijding' gebruiken we uitgebreid in 2.2. voor de beschrijving van het proces van criminaliteit, maar is ook hier toepasbaar. Het maakt deel uit van het theoretische model dat we hanteren (cfr. voetnoot 34), maar waar we binnen het korte bestek van dit artikel niet verder op in kunnen gaan.
43. Zie ook voetnoot 26 over 'consumerism' en de problematiek van overinstitutionalisering in 1.4.
44. Net zo min als het bezit van vuurwapens leidt tot een vermindering van de criminaliteit in de V.S.A., wel integendeel.
45. We kunnen een dergelijke politiek beschouwen als de bevestiging van een drempeloverschrijding van een 'systeem in desintegratie', cfr. voetnoot 40.

2.2. *HET PROCES VAN CRIMINALITEIT: MICROPROCES VAN DESINTEGRATIE*

Hoewel het soms in de media, in populaire lectuur en in de volksmond zo voorgesteld wordt, komen criminele feiten zelden 'uit de lucht gevallen'. Zware criminaliteit is dikwijls een (laatste) stap in een lang verhaal. Zo zijn de beschrijvingen van delinquente loopbanen en de factoren[46] die hierin een rol spelen zoals opvoeding, het falen in het onderwijs, de afwezigheid van een ondersteunende gezinssituatie, het gebrek aan sociale correctie tijdens de adolescentie, instellings- en gevangeniservaringen, enz. ons wel bekend. We kunnen dit beschouwen als een proces waarbij af en toe *drempels* overschreden worden. Zo kan een drempel in de carrière van een jeugdig delinquent een eerste instellingservaring zijn, de eerste diefstal samen met een oudere vriend, de eerste maal dat men opgepakt wordt door de politie of een veroordeling oploopt. Een tweede drempel kan dan b.v. de gevangeniservaring zijn, en de moeilijkheden die dat meebrengt om zich achteraf terug in de samenleving te integreren.[47] Dergelijke drempeloverschrijdingen leiden tot een leven van een 'andere kwaliteit', waarbij het leven na de feiten, ervaringen, inzichten nooit meer is zoals voorheen. Dergelijke '*kwaliteitssprongen*' kunnen we niet alleen vinden in deliquente loopbanen van individuen.[48]

'Het lange verhaal' kunnen we ook op heel andere terreinen onderscheiden. Bij het omgaan met elkaar binnen een partnerrelatie bijvoorbeeld kunnen we soms hetzelfde proces vaststellen. Het vriendschappelijk met elkaar omgaan kan overslaan in het minder tolerant, agressiever met elkaar omgaan (b.v. de verzameling van liefkozingen kan omslaan tot het koel, afstandelijker met elkaar omgaan en/of tot scheldend, verwijtend met elkaar omgaan). De relatie kan zich rond deze nieuwe omgangsvorm 'organiseren' en deze nieuwe omgangsvorm wordt een gewoonte, de nieuwe referentie (*drempeloverschrijding*). Deze conflictueuze vorm kan verder gaan tot men in een straatje belandt van fysieke agressie (rammelingen, bedreigingen, sadomasochisme, enz.) (*drempeloverschrijding*). Toch blijft nog altijd een (dikwijls chaotische) afwisseling aanwezig van positieve en negatieve ervaringen. Een stap verder komen we terecht in de harde criminele sfeer die kan leiden tot een definitieve breuk (b.v. zware mishandeling, doodslag). Dergelijke processen kunnen zeer geleidelijk verder sluipen, en soms is het maar mogelijk de drempels achteraf te reconstrueren.

---

46. Deze factoren kunnen determinerend werken bij de betrokken individuen, en hun vrijheid ernstig belasten. Hieronder hebben we het vooral over het feit dat omgevingsfactoren individuen op een subtiele, sluipende manier kunnen 'sturen'. Vanzelfsprekend blijven grote verschillen bestaan tussen verschillende personen, en kunnen individuen op een zelfde situatie erg verschillend reageren. Een grotere 'milieudruk' stelt echter hogere eisen aan het individu om hiermee om te gaan, en zijn onafhankelijkheid en vrijheid te bewaren.

47. Ondermeer de labelingstheoretici zijn op deze processen en de moeilijkheid om uit de cirkel van stigmatisering te geraken, uitvoerig ingegaan.

48. We kunnen omgekeerde processen zien in biografieën van heiligen, mensen met een 'geslaagd' leven en een grote carrière, kunstenaars, enz. Ook hier zien we hoe bepaalde feiten, ervaringen, ontmoetingen, inzichten, ... een kwalitatieve stuw betekenen op keuzemomenten.

We zouden een dergelijke procesbeschrijving eveneens kunnen doen in verband met de financiële wervingen van sommige politieke partijen in de jaren tachtig. Ook hier zien we hoe subtiel de grens kan zijn tussen rechtmatige financiële werving, sponsoring van bevriende bedrijven en smeergelden. We kunnen vaststellen hoe moeilijk het voor goed bedoelende politici kan zijn om met de enorme spanning die hier ontstaat om te gaan. Ze liggen in dezelfde lijn, en een drempel kan vlug overschreden worden. Het is nu aan de rechtspraak om de processen van voor en na deze kwalitatieve sprong te onderscheiden.

Parallelle processen kunnen beschreven worden bij bodem-, lucht- of watervervuiling door bedrijven waarbij door bedrijfsuitbreidingen, schaalvergroting, verzwaring van het machinepark, overschakelen naar zwaardere chemische produkten, enz. drempels overschreden worden tot men – vaak onnadenkend, of met de idee dat het allemaal niet zoveel kwaad kan – onintentioneel in de criminele sfeer terecht komt.[49]

Hoewel deze aangehaalde voorbeelden zeer uiteenlopend zijn, kunnen we toch telkens een zelfde verloop onderscheiden, *waarbij organisatorische processen kunnen leiden tot drempels, kwaliteitssprongen.* Eenmaal deze overschreden, komt men terecht in een leven, in situaties van een andere kwaliteit.

We zouden ons daarnaast de vraag kunnen stellen of slachtoffer- en daderschap dezelfde organische ontwikkeling kent, waarbij we drempeloverschrijding kunnen vaststellen bij dader en slachtoffer in een soort complementaire verhouding aan elkaar. Uit diverse onderzoeken o.m. door E. FATTAH kwam men tot de vaststelling dat daders en slachtoffers van criminaliteit elkaar vaak kennen op een of andere manier. 'Clarke notes that these risks (homicide, theft, robbery) are not evenly spread and, in fact, the chances of falling victim to crime are quite highly correlated with the chances of being an offender'.[50] Ook binnen het onderzoeksproject rond herstelbemiddeling te Leuven stelde men vast dat daders en slachtoffers vaak onderling verwisselbaar zijn.[51] Zo kan iemand bij de ene zaak betrokken zijn als dader, en bij de andere als slachtoffer. Iemand die dader is van een bepaald delict kan in vroegere omstandigheden slachtoffer geweest zijn van een gelijksoortig delict. Voorbeelden van seksueel misbruiken en voorheen misbruikt geweest zijn, zijn

---

49. Het gebeurt zelfs vaak dat de normen pas achteraf vastgelegd worden, met de bedoeling iets aan een uit de hand lopend probleem te doen. Actiegroepen als Greenpeace schudden eerst de publieke opinie wakker, waarbij vaak conflicten ontstaan tussen betrokken bedrijven ('formeel doen we niets verkeerd, is er geen sprake van een wetsovertreding') en de actiegroep ('wat uw bedrijf doet is onaanvaardbaar voor de volksgezondheid, het verder bestaan van de planeet'). Het betreft hier een conflict tussen vorm en inhoud. Vormelijk (naar de letter van de wet) doet het bedrijf niets verkeerd, maar inhoudelijk (moreel gezien) wel. De ondernomen actie hiertegen kan dan vormelijk aan de rand van de illegaliteit zijn (dit is dan vaak de reden van dergelijke bedrijven om een kortgeding aan te spannen), maar inhoudelijk (ethisch gezien) noodzakelijk.

50. FATTAH, E., 'Understanding Criminal Victimization. An Introduction to Theoretical victimology', Prentice-Hall Canada Inc., Scarborough, Ontario, 1991, p. 56.

51. Cfr. Uiteenzetting rond Herstelbemiddeling door I. AERTSEN op het colloquium van de K. Boudewijnstichting 'Gevangenis en Samenleving II', 16 december 1994.

welbekend. Zo zien we dat bepaalde realiteiten herschapen worden binnen iemands leven zelf of zelfs doorheen generaties.[52]

Dit leidt ons ertoe de hypothese te formuleren dat dader en slachtoffer kunnen behoren tot eenzelfde '*kwaliteitsniveau*', een niveau tussen twee opeenvolgende drempels. Zo zou iemand herhaaldelijk betrokken kunnen zijn bij kleine vechtpartijen en caféruzies nu eens als winnaar dan weer als verliezer, of betrokken zijn in de harde georganiseerde misdaad, vaak op leven (indien men 'wint') en dood (indien men 'verliest'). Een dader kan b.v. een toekomstig slachtoffer ergens toevallig ontmoeten, waarbij men elkaar 'vindt'.[53] In dit verband wordt soms gesproken van een 'milieu'. Dit milieu heeft naast een territoriale betekenis ook een veel belangrijkere betekenis als een uitwisselingsniveau van mensen met eenzelfde levenssfeer, eenzelfde manier van leven, eenzelfde 'kwaliteit'. Dit zou mee kunnen verklaren waarom zowel dader- als slachtofferschap zo ongelijk verdeeld zijn over de bevolking.[54] Dader- en slachtofferschap kunnen wellicht in veel gevallen op deze verschillende kwaliteitsniveaus als onderling verwisselbaar beschouwd worden[55], en hangen samen met de 'resultaten' die men behaalt in een opeenvolging van activiteiten die men in het veld uitoefent.[56]

We kunnen deze verschillende kwaliteitsniveaus visueel voorstellen aan de hand van zich uitbreidende concentrische cirkels, cirkels van toenemende desintegratie, met verschillende kwaliteitsniveaus telkens verbonden door een drempel. We dienen ons hierbij een vloeiende uitdeinende 'beweging' voor te stellen die leidt tot een steeds groter wordende inhoudelijke afstand, een toenemend verlies aan verbondenheid met de andere partij. We kunnen ons op deze manier voorstellen hoe binnen een bepaalde cirkel dader- en slachtofferschap onderling verwisselbaar zijn. We

---

52. We kunnen hierbij o.m. denken aan de cirkel van de generatiearmoede, waarbij kinderen niet uit de levensomstandigheden geraken die ze van hun ouders, en op hun beurt van hun ouders, ... meekregen.
53.. We denken hierbij aan het voorbeeld van de oude vrouw die zich laat misleiden door telkens weer een andere jonge man die voor haar de boodschappen doet, en haar onder druk zet voor centen, of er met een deel van haar budget van door gaat. Dergelijke processen zijn een deel van het sociale leven en komen ook voor in niet criminele omstandigheden. Denken we b.v. aan hoe men vrienden vindt rond gemeenschappelijke interessepunten, hoe muzikanten elkaar vinden om samen een project uit te bouwen, hoe een rokkenjager het gepaste vrouwtje vindt, enz. Eenmaal men zich dan binnen een bepaald 'milieu' bevindt ontmoet men zijn gelijken. Ook als men b.v. op reis gaat vindt men veelal zijn hotel, ontspanningsmogelijkheden, interessegebieden waar men terug mensen van zijn slag vindt. We komen terecht in een cirkel van eenzelfde kwaliteitsniveau.
54. Zo zien we twee vormen van uitwisseling. Ofwel zien we hoe feiten zich afspelen binnen één milieu b.v. het drugmilieu, het uitgangsmilieu, enz. ofwel zien we een complementariteit ontstaan, b.v. bij dieven die stelen in de rijkere villawijken. Dit bestaat ook op andere vlakken. Denk b.v. aan hoe rijke winkelstraten bijna onlosmakelijk verbonden zijn met straatmuzikanten, bedelaars, of marginale straatverkopers.
55. We denken hierbij b.v. aan geweldsdelicten waarbij dader en slachtoffer vaak met elkaar bekend zijn, waarbij zich een complementariteit ontwikkelt tussen (toenemende) angst en agressie, en waarbij betrokken partijen niet in staat zijn zichzelf en/of de tegenpartij te begrenzen: ... roept meer angst, roept meer agressie, roept meer angst, roept meer agressie, roept meer ... op.
56. Dader en slachtoffer zijn uiteindelijk een soort 'gerechtelijk label', vanuit dit perspectief gezien, terwijl de betrokkenen vaak eerder denken in termen van de winnaar en de verliezer.

hebben hier te maken met het loslaten van banden, een vorm van desintegratie, die we tegengesteld aan een attitude van 'verbondenheid' kunnen beschouwen.

2.3. 'RELIGIE' ALS ANTWOORD OP 'DELINQUENTIE': DESINTEGRATIE VERSUS 'VERBONDENHEID'

In dit verband onderzocht Anouk Depuydt in haar licentiaatsthesis diverse concrete casussen van uiteenlopende vormen van zware criminaliteit, met als uitgangsvraag op basis van welk gemeenschappelijk inhoudelijk kenmerk deze als delinquentie konden beschouwd worden.

Ze kwam tot de vaststelling dat er telkens sprake was van delinquentie als 'gedrag dat belangen schaadt door het *ontbreken of verbreken van een inhoudelijke band* van respect voor de intrinsieke waarde van wie of wat men schaadt'.[57] Ze deed dit vanuit de vaststelling dat bij het plegen van een delict de dader de band met het slachtoffer (in ruime zin: personen maar ook voorwerpen, het milieu, de gemeenschap, enz.) verliest en deze tot object maakt.

We kunnen dit verduidelijken aan de hand van twee voorbeelden. Tijdens een treinkaping in Nederland in het jaar 1989 kozen de kidnappers een gijzelaar die ze wilden doden om hun gijzeling kracht bij te zetten. Het toekomstige slachtoffer vroeg aan de gijzelnemers om een afscheidsbrief te mogen schrijven naar zijn vrouw en kinderen. De erg persoonlijke inhoud van de brief deed tussen deze man en de kidnappers, zoals deze letterlijk verwoordde 'een *band* ontstaan'. Hij bleef ongedeerd en iemand anders werd slachtoffer. In een onderzoek naar hoe sommige mensen erin slaagden te overleven in concentratiekampen tijden de tweede wereldoorlog kwam de Noorse criminoloog N. CHRISTIE tot een zelfde conclusie.[58] Zij die overleefden waren erin geslaagd een band te leggen met hun bewakers. Zo kon een Yoegoslavische krijgsgevangene een bewaker een vuurtje aanbieden voor zijn sigaret nadat hij enkele woorden Noors had geleerd. Anderen slaagden erin hun familie aan hun bewaker voor te stellen door een foto. Wie hier niet in slaagde werd beschouwd als object, een stuk vuil, een dier.

Ze vond dit trouwens in de ethymologische betekenis van het woord zelf terug: 'de-lin-quentie' als het ontbreken van een band. Dit bracht haar tot het begrip '*re-ligie*' als '*het opnieuw verbinden*', in de meest algemene zin van het woord.[59] Ver-

---

57. DEPUYDT, A., 'Re-ligie als antwoord op de-linquentie', lic. thesis criminologie, 1991, p. 15.
58. CHRISTIE, N., 'Crime control as industry', in *Ideas Transcripts*, The Canadian Broadcasting Corporation, 1994, p. 2-3.
59. DEPUYDT, A., *ibid.* , p. 68-69: 'Het Van Dale etymologisch woordenboek verwijst voor de oorsprong van het begrip delinquentie naar het Franse "délinquant" dat omtrent 1500 zijn oorsprong vindt. Naast de engelse betekenis van link als schakel, wijst hetzelfde woordenboek op het bestaan van eenzelfde klankstam "link", met dezelfde betekenis van schakel of verbinding, zowel in het Oostmiddelnederlands als in het Oud-Noors. Ook de Websters Third New International Dictionary vermeldt het scandinavische "HLEKKR" in de betekenis van ketting of verbinding als stamwoord van link. Algemeen wordt het latijnse werkwoord, "re-ligare" (opnieuw verbinden) als stamwoord voor het begrip religie be-
→

bondenheid is dan ook een van de grondslagen van de acht grootste religies (godsdiensten en levensbeschouwingen), zoals eigen onderzoek uitwijst.[60] We maken hierbij een onderscheid tussen de religieuze *ervaring* en de kerkelijke structuren. De vergelijking van de verschillende godsdiensten en confrontatie tussen de praktijk en de leer van deze godsdiensten bracht ons tot de conclusie dat godsdiensten een bovenbouw zijn, een tijd- en cultuurbepaalde relatieve vormgeving voor een basisgevoel van religiositeit bij de mens.[61] We kunnen 'verbondenheid' m.a.w. dus niet als een regelgevend element of een voorschrift beschouwen. Met het begrip 'verbondenheid' bedoelen we veeleer een *basisattitude*, een grondhouding. Men verkrijgt echter pas deze basisattitude vanuit de innerlijke *ervaring* hiervan. Op deze manier hebben we te maken met een religiositeit die haar waarde niet ontleent aan uiterlijke en traditionele, doorheen de overlevering verstarde denkbeelden, doch een religiositeit die zich ent op het dagelijkse leven en de materiële feitelijkheden als dusdanig.

Refererend naar de twee hoger aangehaalde voorbeelden van delinquentie zien we hoe er telkens sprake was van het zich verbinden, wat aanleiding gaf tot het voorkomen van een delinquente daad. Nochtans werd in het eerse voorbeeld iemand anders het slachtoffer. Het tweede voorbeeld toont aan hoe delinquent gedrag zich niet afspeelt binnen de eigen groep (de groep Noorse bewakers) maar wel t.a.v. derden (de groep gevangenen). Beide voorbeelden illustreren dus vormen van selectieve verbondenheid. Vanuit deze houding van selectieve verbondenheid zijn in de geschiedenis heel wat misdrijven gepleegd.[62] Dit leidt ons er toe 'verbondenheid' te definiëren in zijn ruimste betekenis, als de ervaring van een impliciete en universele band tussen al wat leeft. Met verbondenheid wordt dus niet alleen bedoeld het zich deel weten van een sociale omgeving, waardoor men de normen ervan introjecteert[63], maar veeleer een basisattitude van het zich verbonden weten met de natuurlijke totaliteit[64], het levensgeheel, de kosmos[65], vanuit de ervaring hiervan.[66]

→

schouwd. "Re" betekent opnieuw, "ligare" verbinden, waar ook het afgeleide woord ligament, verbindingspees van afstamt. Het is in deze betekenis dat het begrip re-li-gie de analogie met de inhoudelijke definiëring van de-linquentie oproept, hoewel beide woorden, voor zover bekend, nog niet eerder etymologisch met elkaar in verband werden gebracht.'

60. DEPUYDT, A., *ibid.*, p. 41-42. Naarmate er een loskoppeling groeit tussen de inhoud en de vormgevingstructuur van een godsdienst, ontstaat er een vervreemdingsproces dat het risico meebrengt dat de godsdienst niet noodzakelijk blijft bestaan in functie van de inhoudelijke basis waarop hij zich ooit structureerde, doch waarbij hij zichzelf in stand houdt onder de vorm van uiterlijke rituelen, in functie van andere belangen.

61. DEPUYDT, A., *ibid.*, p. 46-64.

62. Denken we b.v. aan de zovele oorlogen omwille van taal, geloof of ras, maar ook politieke strekkingen als het Nazisme of Stalinisme, enz.

63. HIRSCHI, T., 'Causes of delinquency', California, Univ. Press, 196. Zie ook: KOHLBERG, L., 'Approach to moral education', New York, Columbia University Press, 1989.

64. NAESS, A., 'Ecology, community and lifestyle: outline of an ecosophy', Cambridge University Press, 1990.

65. VAN DER VEKEN, J., 'Een kosmos om in te leven. Het nieuwe gesprek tussen kosmos en geloof', Uitg. Pelckmans, Kapellen, 1990. →

3. Preventie in een samenleving in desintegratie

3.1. Nood aan een integrale preventiebenadering

Zoals criminaliteitsontwikkelingen niet losgetrokken kunnen worden van de samenlevingscontext waarin ze gebeuren, zo kunnen we ook een preventiebeleid hiervan niet loskoppelen. De vraag naar preventiemaatregelen en de hierbij gesignaleerde probleemgebieden heeft rechtstreeks en onrechtstreeks te maken met de algemene kwaliteit van deze context. Het is deze context die de voedingsbodem betekent voor de preventiegedachte. Het is eveneens deze context waarbinnen een groeiend aantal terreinen zich laat definiëren als dreigende probleemzones, waar een toenemend aantal burgers gedefiniëerd wordt als potentieel slachtoffer of dader, en waar preventieacties deze dreiging dienen weg te werken. Als antwoord hierop zien we enerzijds een roep om een sterkere sociale controle. Hierbij ontstaan risico's tot een te sterke bevoogding en politiek totalitarisme, waarbij de remedie erger is dan de kwaal. 'Het gevaar (dreigt) van een toenemend interventionisme dat een controle van bovenuit tot gevolg kan hebben'.[67] L. VAN OUTRIVE wijst hierbij op de historiek van de preventie. 'Vooral anticiperend optreden t.a.v. individuen en groepen lijkt "de" toekomst te zijn. Maar we hebben reeds gewezen op de grote gevaren (...). De techniek van de individuele kwantitatieve gegevensverzameling kan meebrengen dat het meer kwalitatieve inzicht in maatschappelijke toestanden en structuren volkomen naar de achtergrond wordt gedrukt. Tenslotte wordt preventie steeds als een controle-middel opgevat. Het wordt een instrument van toenemende beheersing'.[68]

Anderzijds situeren meer fundamentele integrale preventieopvattingen preventie binnen een globaal maatschappelijk verband. Hier zien we een oproep tot het herstellen van de kwaliteit van onze samenleving. Vanuit de 'voor velen alarmerende vaststelling dat de familie als socialiserende factor aan het desintegreren is en dat dit juist criminaliteitsbevorderend werkt' kwam men tot de conclusie op de Conférence internationale sur la sécurité, les drogues et la prévention de la délinquence en milieu urbain, 'dat er gezocht moet worden naar alternatieve sociale netwerkstructuren die zinvol en emanciperend aansluiten bij de duidelijk veranderende leefwereld van de betrokkenen'.[69] P. HEBBERECHT maakt de volgende bedenking

---

→

66. GENDLIN, E., 'Focusing', Everest Books, London, 1989. Zie ook: JAMES, W., 'The Varieties of Religious Experience', Cambridge, Haward University Press, 1985. MESSING, M., 'Hoe nieuw is de nieuwe tijd?', in *Religieuze bewegingen in Nederland*, nr. 18, Amsterdam, Uitgeverij V.U., 1989. STUFKENS, H., 'Tussen godsdienst en religie', in *Religieuze bewegingen in Nederland*, nr. 18, Amsterdam, Uitgeverij V.U., 1989, p. 57, 58. COWDHUY, T., CLAESENS, W. & LOGISTER, W., 'Het kosmisch patroon. Het vele en het ene in de godsdiensten', Tilburg University Press, 1989.

67. DE CAUTER, F., 'Methodiek van de preventieve projectwerking', 1989, p. 27.

68. VAN OUTRIVE, L., 'Preventie, een kwalijk begrip', *Tijdschrift voor Sociaal Welzijn*, 1981, p. 15-16.

69. X, 'Verslag Conférence internationale sur la sécurité, les drogues et la prévention de la délinquence en milieu urbain, CNIT, La défense, 18-20 nov. 1991', *Panopticon*, 1992, p. 196.

bij de bestuurlijke criminaliteitspreventie in België: 'vanuit een verkeerde, beperkte en éénzijdige analyse van de "kleine" criminaliteit als maatschappelijk verschijnsel worden enkel en vooral pogingen ondernomen om de externe controle in de samenleving te verhogen. Hierbij verwaarloost men een gerichte, systematische en gecoordineerde aanpak op het landelijk, gewestelijk, provinciaal en lokaal vlak de economische, sociale en politieke marginaliseringsprocessen om te buigen en de relationele en maatschappelijke handen van (potentiële) daders van "kleine" misdrijven hechter te maken'.[70] Op een 'International seminar on crime prevention and the police', stelt CALHOUN het (her-)opbouwen van de gemeenschap als centrale objectief van criminaliteitspreventie. 'Criminaliteit heeft op zich immers twee slachtoffers. Enerzijds het individuele slachtoffer en anderzijds de uit elkaar vallende samenleving'.[71] In een toespraak tenslotte, waar T. MARSHALL krachtlijnen uiteenzet voor 'a new justice', aansluitend bij fundamentele maatschappelijke veranderingen, wijst hij op het belang van de ecologische ontwikkelingen. 'One of the reasons why dramatic change in our society is thought likely within the next generation that there is a major material motive force that has gathered sufficient momentum to ensure that it will dominate the forseeable future – wether acknowledged or not. (...). This modern motive is supplied by the ecological crisis – the disappearance of the very resources on which modern economics was based, on the inexhaustibility of which the technological age was predicated'.[72]

Tussen de verschillende niveaus waarop preventie gevoerd kan worden, hoeven niet noodzakelijk onoverbrugbare of niet te verzoenen tegenstellingen te bestaan. Meer symptomatische preventiemaatregelen kunnen deel uitmaken van (en dienen a.d.d. ondergeschikt te zijn aan) een ruimer emanciperend preventiebeleid met oog voor het herstel van de samenlevingsverbanden op de hoger aangehaalde niveaus (cfr. 2). In dit verband ontwikkelden we een preventiemodel 'de preventiepiramide' dat beide polen kan integreren en orde kan scheppen in het zeer brede maatschappelijke terrein, de maatschappelijke context voor een preventiebeleid. Ze betekent een echelonering van allerlei zeer diverse preventiemaatregelen.[73]

3.2. 'VERBONDENHEID' ALS UITGANGSPUNT VOOR EEN PREVENTIEPROJECT

Zelf hebben we gepoogd het praktijkluik van het hoger vermelde preventieproject zo uit te bouwen dat het zich stoelt op de hoger beschreven maatschappelijke ont-

---

70. HEBBERECHT, P., & DOIZE, M., 'Evaluatiestudie van de werking van de preventieambtenaren en preventieraden. Analyse van de inhoudelijke en organisatorische invulling van de bestuurlijke criminaliteitspreventie in de steden, Antwerpen, Genk, Gent, Lokeren, Mechelen', tussentijds rapport, juni 1994, p. 20.
71. X, 'International seminar on crime prevention and the police, Eindhoven, 2&3 mei, 1991', *Panopticon*, 1993, p. 193.
72. MARSHALL, T., *ibid.*, 1991.
73. Voor een uitgebreide toelichting van deze preventiepiramide, verwijzen we naar DEKLERCK, J., 'De preventiepiramide, een oriëntatiekader voor geïntegreerde preventie', *Panopticon*, 3, 1996.

wikkelingen en bovendien niet gericht is op het versterken van vormen van informele of formele sociale controle. Het centrale concept dat we hierbij hanteren is 'verbondenheid' (zie ook 2.3.). Dit praktijkluik moet de waarde en de betekenis van de in dit artikel uiteengezette theoretische uitgangspunten toetsen. Doel is aan de hand van gesystematiseerde praktijkervaringen de theoretische uitgangspunten herhaaldelijk te toetsen, te evalueren, en bij te sturen (kwalitatief theorievormend onderzoek).[74]

Inhoudelijk uitgangspunt is dat veel kleine criminaliteit en gedrag dat hieraan voorafgaat, samenhangt met een gebrek aan doorleefde verbondenheid met de omgeving. Het ontwikkelen van deze attitude van 'verbondenheid' is vanuit dit oogpunt een basisvereiste voor het voorkomen van dit probleemgedrag.[75] In dit verband werd vanuit de K.U.Leuven, faculteit Rechtsgeleerdheid, afdeling Criminologie samenwerking gezocht met het Onderzoekscentrum voor Kleuter- en Lager Onderwijs (prof. F. LAEVERS) van de K.U.Leuven voor het opstarten van een netoverschrijdend navormingsproject hieromtrent. Dit loopt sinds twee jaar in 14 basisscholen in Vlaanderen.

In de praktijk van scholen met een uitgesproken verschillend karakter (verschillende netten, grootte, ligging, populatie, methodologie, maatschappelijke status) wordt, aan de hand van concrete initiatieven, gewerkt aan een basissfeer van verbondenheid doorheen de dagelijkse school- en klaspraktijk. Concreet wordt per school een vijftal keer in de loop van het schooljaar bijeengekomen met het hele schoolteam. Bewust werd geen pasklaar activiteitenpakket ontwikkeld dat dan door de betrokken leerkrachten diende uitgevoerd te worden. Vanuit hetzelfde uitgangskader van 'verbondenheid', werden, door de verschillende schoolteams heel eigen en heel verschillende initiatieven ontwikkeld.[76]

---

74. Voor de theoretische achtergrondinformatie, zie: GLASER, B.G. & STRAUSS, A.C., 'The discovery of grounded theory', Weidenfeld & Nicolson, London, 1967; GLASER, B.G., 'Theoretical sensitivity. Advances in the methodology of grounded theory', Sociology Press, Mill Valley, 1978; GLASER, B.G., 'Generating formal theory', in 'Field research: A sourcebook and field manual', George Allan & Unwin, London, 1982, p. 225-232; GUBA, E. & LINCOLN, Y., 'Effective evaluation', Jossey Bass, San Francisco, 1982. Zie ook: MILES, M.B. & HUBERMAN, A.M., 'Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook', Sage Publications, London New Delhi, 1995; BOGDAN, R.C. & BIKLEN, S.K., 'Qualitative research for education: an introduction to theory and methods', Allyn & Bacon, Boston, 1992.

75. Het is interessant om in dit kader te wijzen op de 'shame and reintegration'-idee van J. BRAITHWAITE, waarbij hij wijst op het wezenlijke belang voor het herstel van de feiten dat de pleger van een delict en de samenleving zich opnieuw wederzijds kunnen verbinden, cfr. BRAITHWAITE, J., 'Crime, shame and reintegration', Cambridge University Press, 1989.

76. Omtrent de *band met zichzelf* werden bijvoorbeeld rustmomenten in het verloop van de dag of de week ingebouwd, aan de hand van het invullen en bespreken van een klasdagboek, relaxatiemomenten, een stilte-kwartiertje met zelfgemaakte lampionnetjes. In de refter werd besloten om, naast de traditionele cola en limonade ook gezonde fruitsappen aan te bieden. Er werd gewerkt rond het beleven en uiten van gevoelens, kunst, zelfstandig initiatief van de kinderen.

Op het niveau van *de band met de anderen* werkten we vooral aan het anders omgaan met conflicten. We leerden de kinderen bij ruzies op de speelplaats om tegen elkaar te spreken over wat gebeurde in plaats van tegen de leerkracht met bewaking. We zien dat dit positieve resultaten afwerpt. Kinderen

→

De basisdoelstelling is het ontwikkelen van een grondhouding van verbondenheid bij de kinderen en bij alle betrokkenen bij het schoolgebeuren jegens (a) zichzelf, (b) anderen, (c) de materiële, (d) sociale omgeving en dit vanuit de band met (e) de ecologische omgeving (vijf verschillende omgevingsdimensies in de scholen schematisch voorgesteld als vijf in elkaar passende cirkels van klein naar groot).

Op elk van deze vijf niveaus was het in de eerste plaats belangrijk, geen grootse korte termijn-projecten op te starten, maar veeleer aan de hand van kleine, concrete initiatieven een langzaam bewustwordingsproces op gang te zetten. Een ander belangrijk aandachtspunt bij het opzetten van dit preventieproject was de integratie van de genomen initiatieven in de dagelijkse praktijk. Hierbij kiezen wij niet voor kortstondige intensieve focusprojecten rond b.v. drugs, vandalisme, pesten, spijbelen, enz. zoals die tegenwoordig vaak in de scholen opgezet worden, maar beogen we eerder een permanente aandacht voor de fundamenteel preventieve werking van het globale leefklimaat.

Hierbij konden we voorlopig reeds gunstige effecten vaststellen van het werken rond deze verbondenheid op het schoolklimaat in het algemeen, en allerlei vormen van respectloos gedrag en kleine criminaliteit in het bijzonder (i.c. diefstal, pesten, vandalisme, ...). Daarnaast kunnen we rekenen op een erg grote belangstelling in het onderwijsmilieu voor het initiatief. We hopen dan ook in de toekomst meer gesystematiseerde resultaten te kunnen uiteenzetten.

4. Tot besluit

Hierboven hebben we de voorlopige uitgangspunten uiteengezet van ons lopend onderzoeksproject rond de preventie van kleine criminaliteit. Het is tegenwoordig

---

→
spreken tegenover elkaar veel eerlijker, terwijl ze tegenover de leerkracht de neiging hebben om te overdrijven. De problemen zijn hierdoor ook veel sneller bijgelegd. Als ze heel kwaad zijn lukt het soms niet onmiddellijk. Het is dan nodig om eerst even af te koelen en daarna toch uit te praten. Kleuters kunnen dit vaak moeilijker. Ze hebben daar nog onvoldoende woorden voor. Hier werken we met tekeningen die de kinderen maken over het conflict.

Rond *de band met voorwerpen en materialen* werd in een school samen met de kinderen de afkomst en het vervaardigingsproces besproken van voorwerpen die dagelijks in en rond de school gebruikt worden zoals de fiets, de pen, de boekentas. Ook werd de kinderen de kans gegeven meer mee te helpen aan het onderhoud van de klas, de speelplaats, de eetzaal.

In verband met *verbondenheid met de groep, de samenleving* werd meer aandacht en tijd uitgetrokken voor b.v. het samenzijn bij het tienuurtje of vieruurtje. Het schoolreglement werd in enkele scholen op een eenvoudige en positieve manier vanuit de kinderen als samenlevingscode herschreven. Het einde van de week wordt in enkele scholen met een zangstonde van alle leeftijdsgroepen gevierd. Ook de band met de ouders werd op dit niveau besproken en in een migrantenschool werd b.v. een koekjesfeest gehouden waarbij de Marokkaanse moeders koekjes bakten, een activiteit waarbij zij zich meer verbonden weten dan b.v. een traditionele oudercontactavond.

Omtrent *de band met het milieu* was het aanleggen van schooltuintjes het belangrijkste initiatief. In scholen die in de stad gelegen zijn werd samen met de kinderen kleine gewassen gezaaid, zodat ze weer aan den lijve het contact met de kringloop van de natuur zouden kunnen ervaren.

algemeen aanvaard om criminaliteit en de preventie ervan niet meer los te zien van de samenlevingscontext. Een goede analyse van deze context helpt de voorwaarden bepalen voor de uitbouw van een doeltreffend preventiebeleid.

Nochtans is er weinig actuele theorievorming die ook rekening houdt met de maatschappelijke tendenzen en veranderingen in de jaren negentig. Volgens ons kunnen we dit voornamelijk duiden als het afbrokkelen van de samenlevingsverbanden. Voor de beschrijving hiervan hanteren wijzelf het begrip 'desintegratie'.[77] We onderscheiden hierbij een viertal dimensies met name individualisering en fragmentering van het sociale leven, het verdwijnen van zingevingssystemen, de teloorgang van de band met de natuur en de teloorgang van de vernaculaire levenssfeer als gevolg van overinstitutionalisering. Deze vier dimensies hebben gemeen dat ze een afbrokkeling betekenen van voor de samenleving fundamentele verbanden.

Los hiervan konden we vaststellen dat delinquentie te maken heeft met het loslaten van een inhoudelijke band met de benadeelde. We zien hierbij dat een delinquente daad vaak het resultaat is van een langzaam wordingsproces waarbij dader en slachtoffer, benadeelde (omgeving) op een zich organisch ontwikkelende manier sprongsgewijs telkens meer inhoudelijk van elkaar verwijderen.

Als antwoord op delinquentie en ter preventie ervan onderzoeken wij momenteel de waarde van het bijbrengen van een basisattitude van 'verbondenheid', waarbij verbondenheid slechts zijn volle draagkracht krijgt in de betekenis van het zich van binnenuit verbinden met het grootst mogelijke geheel. Momenteel loopt hierrond een project in veertien Vlaamse scholen, met een erg uiteenlopend karakter en verspreid over verschillende netten. We onderzoeken het uitgangspunt dat het (opnieuw) verbinden van de kinderen en de totale schoolgemeenschap met de omgeving (in haar vijf verschillende dimensies) een preventieve betekenis heeft t.a.v. delinquent gedrag.

77. We herinneren er de lezer aan dat wij het begrip 'desintegratie' plaatsen binnen een cyclisch proces met als complementair tegengestelde het begrip 'integratie', cfr. voetnoot 34.